

Eörsi István: Tragikomédiák

A szerző publicisztikai bravúrjainak ismeretében a recenzens legalábbis két nehézséggel küzd: Eörsi tragikomédiáihoz nem lenne méltó valamilyen akadémikus taglalat, ugyanakkor, csekély eszközeit felmérve, a recenzensnek le kell mondania a stílszerű, *groteszk* bírálatról is. Marad tehát a „leplezetlen” méltatás.

Az Eörsi-publicisztika és a színdarabok összefüggése nyilvánvaló; e kapcsolat sok egyéb mellett abból adódik, hogy Eörsi tudja: korunk állapota és a groteszk paradoxon között olyan mélységes a rokonság, mint eddig soha a történelemben. Darabjai elé mégsem Dürrenmatt- vagy Ionesco-idézet kívánkozik, inkább valamelyik gyilkos brechti mondat. Eörsi a „fortélyos félelem” szatírájátékával szembesíti nézőit-olvasóit.

A *Sírkő és kakaó* Öregasszonya a *Fizikusok* démoni Doktorkisasszonyának érelmeszesedéses nővére, Dürrenmatt érdes tételelessége nélkül. Környezetét szűnni nem akaróan túlélő szörnyeteg; lakótársai, Piti Lajos és Lujza legalább tizenötödik áldozatai, akiket hatalmában tart, majd elnyel. A mindennapokból ismerős társbérleti cirkusz itt a végletekig fokozódik: Pitiék sokéves túrés után elhatározzák, hogy megölik özvegy Toronynét és az orvostól megszerzik a 499 feljegyzést tartalmazó ártalmatlanító könyvecskét. Pitiéket hajtja ugyan az ideális komfort utáni vágy (önálló lakás, zavartalan nemi közlekedés stb.), mégis képtelenek szabadulni az Öregasszony védte bensőségtől, a hatalom kínos, de biztos komfortjától. Ezért, hogy amikor végre sikerül eltenniük láb alól, *hiába* pusztul el, Pitiék nem tudnak mit

kezdeni szabadságukkal. Toronyné erre feltámad, mire a lakótársak omlanak össze, és tetemük felett megjelenik az új Lajos és Lujza, hogy felajánlják szolgálataikat. Özvegy Toronyné létét csak a Piti házaspárok konformizmusa garantálja. A szenilitás kannibalizmusa groteszk paradoxonra épül: csak addig falhatja fel lakótársait, amíg azok társulnak vele. Valójában ő függ e remegő hangyáktól, de — mondja Eörsi darabja — ezt a lakótársak nem tudják. A hatalom és áldozatai spontán cinkosságának szatírján nevetve Beaumarchais *Figaró*jának arisztokrata nézőközöntségére kell gondolnunk, akik szintén nevettek.

A *megmentett város* kiküldött inkvizitorának az a feladata, hogy egyre több pert konstruáljon. Így teljesítheti megbízatását: meg kell mentenie a várost a kárhazattól. A kárhazat-konceptióba lovalt polgárok önként, életük árán szabadulni akarnak jólfejtett rossz lelkiismeretüktől, ezért egymást irtják ki az üdvösség nevében, végül kihalt városra hull a színpadon a függöny. Ez a szituáció, amikor a népet betiltják (Brecht). Az öldöklést elindító Inkvizitor mellett fellép egy másik kulcsfigura is, a Borbély, aki nem áttal a hatalommal szövetkezni, hogy leleplezhesse. De már késő: „Mi lenne, ha egymás helyett a rettegést égetnénk el? — kérdezi song-monológjában, mire az öngyilkos-kollaboráns tömeg agyonveri.

Mindkét művön határozott nyomokat hagy a brechti parabolikus színpad, még ha szükségképpen és magától értetődően

el is tekintünk annak agitatív és bizakodó lendületétől.

A *Hordók* c. tragikomédia színvonala és konkrét történelmi ideje miatt is különbözik az előzőektől. Gordon Iván művészettörténész, barátja villájának pincéjébe bújik meg egy hordóban a náci terror idején. A polgári gyávaságtól és a veszélyben kitaró hitvesi hűségtől való fenyegettségében a külvilágba próbál menekülni, de nem sikerül feladnia magát, „helyette” egy naiv, épp ezért kérlelhetetlen kislány esik áldozatul a nyilasoknak. Eörsi a túlélés abszurd tragikomédiájára építi a darabot, de a kísérlet ezúttal kevésbé sikerül. Egyrészt műfaji meghatározatlansága miatt: a már ismert parabola forma minduntalan összeütközik egyfajta hagyományos társalgási színművel. Eörsi ezúttal nem viszi végig következetesen egyik vagy másik formát sem. E dramaturgiai „törlődés” kulcsát talán Gordon Iván alakjában kell keresni. A szerző szándéka szerint, úgy vélem, értelmiségi önkritika és elkeseredés sűrűsödik Gordon ironikus karakterébe, mégis, a hagyományos drámai jellem és a parabolikus karakterizálás jegyei összeférhetetlenül keverednek benne.

A *Hordók* problematikus volta ellenére Eörsi tragikomédiái kíméletlenül, „esalóka remény” nélkül leplezik le azt a szorítót, amelyben Dávid és Góliát ismert mérkőzésének nézői számára nem adatik meg a parittyás happy and. (*Magvető Könyvkiadó, 1970.*)

BALASSA PÉTER